

Funkcionális variáció és átmenetiség a határozói igenevek köréből – számolva a következményekkel

Varga Mónika
MTA Nyelvtudományi Intézet

Összefoglaló

A dolgozat a határozói igeneves és az igével konstruált szerkezetek variációjának egy olyan, eddig kevésbé tárgyalt esetével foglalkozik, amikor az értelmező/specifikáló olvasat mellé a cselekvés/történés módjára épülő következményesség kifejezése kapcsolódik. Az elemzés célja a szerkezeti és használati jellemzők bemutatása, elsősorban korpuszadatokon keresztül. A tagmondatok közötti viszony itt javasolt meghatározása részben eltávolodik az igenevekre vonatkozó hagyományos funkció-meghatározástól, hangsúlyozva az oksági viszonyok, elsősorban a következményes jelentéstartalom és következtető viszony összetett, kontextusfüggő természetét az igeneves tagmondatok esetében is. A szerkezetek grammatikai és pragmatikai leírása az igés konstruálással megfelelően történik, beleértve az igeneves szerkezetet tartalmazó mondat beágyazott vs. független jellegének vizsgálatát is.

Kulcsszavak: határozói igenév, oksági viszonyok, funkcióbővülés, tagmondatsorrend, korpuszalapú elemzés

1. Bevezetés

Tanulmányomban a határozói igeneves¹ és az igével konstruált szerkezetek variációjának egy esetével foglalkozom, különös tekintettel az alábbi mondattípusra:

- (1) a. A tankönyv típusokban tárgyalja a szövegeket, *(ezzel/így) bizonyítja* a fogalom elemi voltát.²

¹ A terminushasználat – akárcsak az angol *-ing* participium kapcsán (l. Killie–Swan (2009) és az ő hivatkozásai) – nem egységes és nem elméletfüggetlen. A hagyományos történeti és leíró vizsgálatokban manapság is a *határozói igenév* a megszokott, viszont a formálisabb elemzésekben általánosabbá vált a toldalék alapján való megnevezés, azon belül is a *-va* vagy *-va/-ve* toldalékos mondatokról, tagmondatokról beszél a szakirodalom, azt is megkérdőjelezve, hogy képzőnek tekinthető-e a kérdéses elemek (pl. Tóth 2000; Bartos 2008; 2009). A dolgozatban ugyanakkor a hagyományosabb *határozói igenév* (a rövideg kedvéért *igenév*), valamint az *igeneves szerkezet* ~ *igeneves tagmondat* kategóriamegnevezéseket alkalmazom. Ezt egyrészt az indokolja, hogy a vizsgált funkcióban a *-va/-ve* és a *-ván/-vén* végű változatok egyaránt használatosak lényegében szabadon váltakozva, másrészt a tárgyalt viszonyok, jelentések alapvetően mód-, fok-, valamint időhatározói eredetűek.

² A Magyar Nemzeti Szövegtárban (<http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev>, leírását l. Oravecz–Várad–Sass (2014), továbbiakban MNSZ) található tényleges példa: „[...] középiskolai tankönyv viszont nemcsak megemlíti a szövegtípusokat, hanem típusokban tárgyalja a szövegeket, *ezzel bizonyítja* a fogalom elemi voltát.” A () a kapcsolóelemek elhagyhatóságára utal.

- b. A tankönyv típusokban tárgyalja a szövegeket, *(ezzel/így) bizonyítva* a fogalom elemi voltát.

Az elemzés célja annak a kimutatása, hogy az (1b) mondatban látható igeneves tagmondat típusként az (1a) rendszerszerű variánsaként működik, kitérve a variáció szerkezeti lehetőségeire és korlátaira is, úgymint: implicit, koreferens alany vs. explicit saját alany, tagadhatóság, igeidőbeli és módbeli megfeleltethetőség, a (határozószerzői) kapcsolóelem megléte vagy hiánya. A részletes leírás azért is szükséges, mert a határozói igenév e használata a viszonylagos gyakoriság ellenére (l. a 3. szakasz) kevésbé tárgyalt a szakirodalomban, abban pedig nincs konszenzus az egyes munkák alapján, hogy milyen természetű az igeneves és az azt megelőző tagmondat közötti jelentésviszony.

E dolgozat valamelyest eltávolodik az igenevekkel kapcsolatos hagyományos funkciómeghatározástól, mivel az adatokkal való szembesítés ezt teszi szükségesé. A javasolt értelmezés ugyanakkor összegzi és ötvözi a hagyományos történetileírő megállapítások tanulságait (Károly 1955; 1956; 1958; Rácz 1963; 1995) az újabb – elsősorban az angol *-ing* tagmondatokra vonatkozó – grammatikalizációs megközelítésekkel (Killie–Swan 2009; Fonteyn–Cuyckens 2015; Fonteyn–van de Pol 2016). Az utóbbiak alapvetően nem felülírják, inkább megerősítik, kiegészítik a korábbi leíró megfigyeléseket. Javaslatom szerint az (1b)-ben megfigyelhető funkció, tagmondatok közötti viszony skaláris módon írható le, mivel a következményes jelentéstartalom és a következtető viszony átjárható és kontextusfüggő. A következmény kifejezőmódjának elhatárolása a célhatározás jelölésétől nem probléma-mentes, az elemzés ezt szemantikai-pragmatikai alapon kísérli meg (5. szakasz).

A tanulmány elsősorban a korpuszadatokból kirajzolódó használati sajátosságokat mutatja be. Az elemzés célja nem a formalizáló leírás, ugyanakkor az igeneves szerkezet alternatívaként való működésének kimutatásával hozzájárul a hagyományosan sajátos jelentéstartalomként tárgyalt kategóriával kapcsolatos megállapításokhoz, valamint az okság különböző kifejezőmódjainak részletesebb leírásához. Az igeneves tagmondatok tárgyalását pedig azzal egészíti ki, hogy a szerkezeti jellemzők egy része hangsúlyozottan nem független az igenév aktuális funkciójától. Az adatok összevetése az igeneves tagmondatok esetén is rámutat az átmenetre a következményes (alárendelő) jelentéstartalom és a következtető mellérendelő viszony között. Így szó lesz arról, hogy bár az igeneves tagmondatok hagyományosan beágyazottnak számítanak, az itt tárgyalt funkcióban a függetlenség szerkezeti jellemzői is megfigyelhetők (6. szakasz).

2. Funkció, viszonyjelentés: előljáróban

A határozói igenév, átmeneti szófaj lévén (igei jellemzőit is megtartva), a történetiségben számos olyan diskurzusfunkcióra, tagmondatok közötti viszonyjelentésre kínálkozott alternatívaként, amelyek fő változata ragozott igével fejeződött ki, tipikusan alárendelő mondatokban idő-, ok-, mód-, állapotahatározóként és ezek kombinációjaként (Károly 1956; Horváth 1991; 1992; Gugán 2002; 2006).

A hagyományos határozói használatok mellett a középmagyar korszak – tájan értelmezve a 16–18. század – magánéleti szövegei és gyakorlati témájú, többek között orvoslással, kertészettel, szakácsmesterséggel kapcsolatos prózái alapján kimutathatók a sajátos jelentéstartalmak is, mint a feltételeesség vagy a

megengedés (részletesen: Varga 2017a; 2017b; Varga 2019a és az ottani hivatkozások). Ez utóbbiak napjainkra többé-kevésbé periférikussá váltak, vélhetőleg azzal is összefüggésben, hogy a *-ván/-vén* képzős forma visszaszorulóban van. Az okság egyes fajtáinak kifejezése ugyanakkor épp manapság mondható jellegzetesebbnek (l. 3. szakasz). Jelen esetben mind a *-vA*, mind a *-vÁN* végű igenevek használatosak ebben a funkcióban, utóbbi az MNSZ adatai alapján ritkább, de alapvetően szerkezeti és szemantikai korlát nélküli, szabad variánsnak mutatkozik. A határozói igenév által kifejezett jelentések általában alulspecifikáltak és kontextusfüggők (Killie–Swan 2009; Fonteyn–van de Pol 2016 és az ő hivatkozásai), így főként az igés főváltozattal való megfeleltetésen keresztül értelmezhetők mind a funkcióra vonatkozó, mind a szerkezeti jellemzői.

Az (1b) típusú mondatok igeneves része esetében a diskurzusfunkció, azaz a tagmondatok közötti viszonyjelentés meghatározása nem problémamentes, így érdemes egy általánosabb leírást is felvázolni, utalva a korábbi megfigyelésekre is. A hagyományos leíró szakirodalom e használat kapcsán egyrészt értelmezői szerepről beszél (Károly 1958: 46–47), ezt a tagmondatsorrend, a hátravetett helyzet alátámasztja, ahogyan az is, hogy a kérdéses tagmondatok a korábban kifejezett, tágran értelmezett eseménynek, jelenetnek az újrakonstruálásai egy másik nézőpontból, megközelítésből. Másrészt az igenév ilyenkor a hagyományos határozói viszonyokból kiindulva módhatározónak is tekinthető. Károly Sándor (1956) a kódexadatokon alapuló összegző munkájában az úgynevezett kettős szemléletű cselekvést a módhatározók közé sorolja: „habár sokszor közeli rokonságot mutatnak az okot, illetőleg következményt kifejező határozóval” (Károly 1956: 159). Az idézett megállapításokat nem értékelte át az újabb szakirodalom (vö. például Horváth 1991; 1992; A. Jászó 1992; Gugán 2002; 2006). A formális elméleti megközelítésű munkák jellemzően nem az egyes funkciók tárgyalására irányulnak, hanem arra, hogy hogyan kezelhetik és magyarázhatják az igenév szerkezeti jellemzőit a saját elméleti rendszerükben (Tóth 2000; Bartos 2009; Georgieva 2017). András (2017) ugyan a következményes határozói igeneves tagmondatokkal foglalkozik, a szerző tudomása szerint azonban e jelenség az ő tanulmánya előtti szakirodalomban „észrevétlen maradt” (2017: 10, illetve: „nem vizsgálták”, 24), így a fentebb hivatkozott korábbi hazai szakirodalmi előzményeket (Károly 1956; 1958) nem veszi tekintetbe, jóllehet azokban nem maradt észrevétlen az igeneves szerkezet következményes funkciója. András (2017) további állításairól és az azokkal kapcsolatos kritikákról a következményes funkció meghatározása után lesz szó.

A következményes jelentésárnyalat a 20. századi, különböző műfajú írott szövegekből származó adatok kapcsán is felmerül több lehetséges értelmezés mellett, szintén alapvetően a (tágabb) módot tekintve a fő határozói funkciónak (Horváth 1992: 47–49, 50–51). Egy másik, szépirodalmi adatokra épülő kutatásban is szerepelnek olyan példák, amelyek úgy értelmezhetők, ahogy a már idézett adatok:

- (2) Az udvaron garázda csikó futott keresztül, éppen előttük, *ugyancsak megriasztva* a hölgyeket. (Mikszáth: A gavallérok, 164)³

Raisz Rózsa (1980: 644) ugyanakkor a hagyományos funkciómeghatározástól elszakadva arra mutat rá, hogy az ilyen típusú igeneves tagmondat mintha mellérendelő

³ <https://mek.oszk.hu/07700/07757/07757.pdf>

viszonyban állna a mondat többi részével, méghozzá „legtermészetesebben kapcsolatos mellérendeléseként” tartja azonosíthatónak azzal az indoklással, hogy az ilyen használatú igeneves szerkezetek „új közlendőt, új, fontos gondolati egységet indítanak a szövegekben”. Az új közlendő és a tagmondatsorrend kapcsolatára a 4. szakaszban térek vissza.

Az angolban azokat az *-ing* végű participiumokat (*-ing participle*, *-ing clause*), amelyek bármiféle határozói viszonyt fejeznek ki, külön kategóriába is sorolja a szakirodalom, ez a *converb* (más nyelvekben is; a terminológia közel sem egységes és nem „tisztá”, vö. Killie–Swan 2009: 337 és az ő hivatkozásai; Fonteyn–Cuyckens 2015; Fonteyn–van de Pol 2016: 185–186, 189). A határozói viszonyok e megközelítésben igen tágnak tekinthetők (Killie–Swan 2009: 340–341, egy részük a határozószzerű, *adverbial-like* jelzőt kapta, Fonteyn–Cuyckens 2015: 161, 167–168). Ilyen az *exemplification/specification* (Kortmann 1995: 217–218; Killie–Swan 2009: 341; Fonteyn–Cuyckens 2015: 168): az ezt kifejező szerkezetek nem vezetnek be új eseményt, hanem egy másik aspektusból újraalkotják, vagy mintegy tisztázzák, magyarázzák, kidolgozzák a főmondatban kifejezett információt. Ebbe az értelmezésbe, specifikálásba beleérthetők az olyan kommunikatív aspektusok is, amelyeket például a *jелеzve*, *utalva* stb. angol megfelelői képviselnek.

Károly Sándor munkáihoz (Károly 1955; 1956; 1958) hasonlóan tehát megjelenik az a felfogás, hogy a tartalom egyrészt „különböző oldala, szemlélete ugyanannak a viszonynak”, amelyet a szövegelőzmény kifejezett. Másrészt felmerülnek a további diskurzusfunkciókkal való részleges megfelelések, lehetséges olvasatok. Például olyan határozói viszonyok is, amelyek az oksághoz kapcsolódnak, ok, cél, feltétel, megengedés, magyarázat.⁴ Az értelmező/specifikáló viszony többértelműségét a szerzők egy része a kontextussal járó úgynevezett „szubjektív értékelő mozzanattal” magyarázza, így pedig lehetővé válik többek között a következményes (*result*) interpretáció.⁵

A jelentésvizonyok átértékelődését a következő részlet elemzésével igyekszem érzékeltetni:

- (3) A spanyol rendező sikerének egyik titka valószínűleg a természetesség. *Az a mód, ahogyan* a legmeghökkenőbb témákat is a legtermészetesebb hangon meséli el, jócskán *kitalva ezzel* a „normalitás-küszöbünket”, azaz azt a képességünket (vagy inkább előítéleteink határvonalát), amellyel a világ dolgait pillanatok alatt elfogadható és elítélendő, életünkéből kizárandó részre osztjuk. (MNSZ)⁶

⁴ Az okságot kifejező mellérendelés és alárendelés elhatárolásáról az ómagyarban lásd Haader (1992), a jelenkori következtető és magyarázó viszony határhelyzeteiről lásd Kugler (2018: 101–103).

⁵ Killie–Swan (2009) példája a következő: „Four British players ... have been given ‘wild card’ entries into the men’s singles at Wimbledon *saving them from having to qualify*. (GUA, 32)” [Killie–Swan kiemelése] (Killie–Swan 2009: 354). Fonteyn–Cuyckens (2015: 161) következő példája szintén az „ex/spec.” kategóriába kerül: „[...] acts upon the kidneys, at others on the bowels, producing griping and diarrhoea (1807)” – az átmeneti, többértelmű funkciómeghatározást ugyanakkor Fonteyn–Cuyckens (2015) is hangsúlyozza.

⁶ A korpuszbeli előfordulásokat az ott megjelenő helyesírással közlöm.

A (3) példában különösen explicit, hogy ezúttal a cselekvés/történet módjának kifejezéséhez kapcsolódik az oksági viszony: ahogyan elmeséli [a rendező a témákat] (*az a mód*), *az/azzal/azáltal (ezzel)* kitolja a befogadók normalitásküszöbét. Azaz: a jellegzetes módon (*legtermészetesebb hangon*) való elmesélés egyúttal olyan cselekvésként jelenik meg a szerkezetben, amelynek az az eredménye, hogy a befogadók normalitásküszöbe kitolódik – az eredmény ugyanakkor a cselekvésre vetődik vissza, aktív formában a cselekvőhöz kötve (vö. *kitolva*, ígés változatban pedig *kitolja* lenne, nem *kitolódik*). A „normalitásküszöb kitolása” tehát úgy ábrázolódik igeneves változatban is, mintha egyidejűleg – legalábbis több-kevesebb időbeli átfedésben – zajlana az elmeséléssel, illetve mintha egyazon cselekvésről lenne szó két nézőpontból (*meséli el, kitolva*) egyfajta újrakonstruálásként, specifikációként.

E rövid leírás akkor is érvényesíthető lenne, ha az *ezzel* nem szerepelne a szerkezetben. Andrási (2017: 24) azzal indokolja a rezultatív jelentéstöbbletet, hogy az igeneves szerkezet „szabadon kiegészíthető” az *ezzel* típusú elemekkel, „a következményes jelentéstartalomért pedig a szerkezetben szabadon kitehető mondat-előzményű névmás a felelős”. Azonban az idézett állítás ellenében éppen azt a tényt idézhetjük fel, hogy a kapcsolóelem/névmás elhagyható a szerkezetből. A következményes/következtető jelentéstartalom kifejezhető a pusztá igeneves szerkezetekkel – úgy, ahogyan a különböző határozói viszonyok kifejezésekor is a kontextusból következtethető ki az idő, okság stb. értelmezése, további elemek nélkül. Jóllehet a történeti változás és a következményes funkció kialakulásának részletes bemutatása túlfeszítené e tanulmány kereteit, annyit érdemes megjegyezni, hogy a pusztá igeneves megoldások bizonyulnak elsődlegesnek az adatok alapján is (részletesen l. Varga 2020).

Jelen elemzés szerint tehát a (határozószói) kapcsolóelemek megjelenésének mindössze a funkció nyomatékosításában van szerepe, jóllehet ilyesmi az igeneves tagmondatok más használatok kevésbé jellemző. Az *ezzel* (és az *ezáltal*) a szövegelőzményben kifejezett esemény egészére utal vissza, a folyamatjelleg helyett inkább statikusságot, állapotot jelezve, a bekövetkezés tényéhez kapcsolva az oksági viszonyt (l. többek között: (3) példa). Az *így, ily módon, ekképpen* pedig közvetlenebb módon utal a szerkezeti-szemantikai kiindulásra, felidézve a cselekvés módját, egy kiterjesztettebb értelmezésben, a következményt vagy következtetést is magába foglalva (l. többek között a következő szakasz (5c) példája).

Károly Sándor (1955: 39) megjegyzi: „A *-ván*, *-vén* és *-va*, *-ve* végzetű ige-névnek mai nyelvünkben való használata nincs pontosan felderítve. Részletesebb megfigyelésre, adatgyűjtésre van szükség, hogy a használat terjedelmét és arányait ismerjük.” A későbbiekben a már idézett tanulmányok (Raisz 1980; Horváth 1992) tárgyalták az ige-név funkcióit különféle 20. századi források alapján. Ezzel együtt Károly Sándor gondolata manapság is érvényes: továbbra is indokolt a felderítés és a részletesebb adatgyűjtés (akár újabb adatok bevonásával) az ige-név használatát illetően, a funkciókat és a szórendi sajátosságokat egyaránt beleértve.

Ahogy a bevezetőben jeleztem, a következményesnek nevezhető funkció esetében viszonylag gyakori, bevett használatról beszélhetünk – részben intuitív a nyomtatott és elektronikus sajtó, és tudományos (népszerűsítő) szövegek alapján, ezt azonban érdemes korpuszalapúan is megvizsgálni.

3. Adatok, arányok, variáció

Az elemzés ezúttal főként a Magyar Nemzeti Szövegtár (<http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev>, leírását I. Oravecz–Váradi–Sass (2014), a továbbiakban MNSZ) adatain alapul, tallózó jelleggel kiegészítve történeti adatbázisokból származó, irodalmi, valamint az elektronikus sajtóból származó előfordulásokkal. Az MNSZ választását az indokolja, hogy a teljes anyaga hozzáférhető morfológiailag annotált formában, s a közvetlen szövegkörnyezeti keresésekre, szűkítésekre is van mód.

Az MNSZ-ből való gyűjtésekkel az is volt a cél, hogy a variáció, illetőleg az igeneves variáns használatának rendszerességét kimutassam. Egyaránt végeztem szűréseket határozói igenevekre és közvetlen környezetükre, valamint egyes kapcsolóelemekre is. Utóbbin keresztül remélhetőleg sikerül rámutatni arra, hogy a variáció hozzávetőlegesen mennyire tekinthető számottevőnek az egyes regiszterekben. Mivel alapvetően nem mutatkozik korlát az igetövet illetően, érdemes volt a teljes szófaji kategóriára lefuttatni a kereséseket (összesen 2802676 találatot hoz a lekérdezés). A szerkezeti pozícióval kapcsolatban szükséges szűkítéseket végezni.

Lekértem továbbá szűréseket az *ezzel*, *így*, *ezáltal*, valamint a korpuszban szórványosnak mondható *ekképpen*, *(ily) módon* elemekre az igenevet közvetlenül megelőző és követő helyzetben,⁷ majd az eredményt manuálisan ellenőriztem, többek között az alább is tárgyalt szempontok szerint eltávolítva a találati sorból azokat az előfordulásokat, amelyek valójában nem a keresett diskurzusfunkcióban használhatók:

előfordulás, adatszám	MNSZ tudományos regiszter		MNSZ sajtó regiszter	
	összes (100%)	szűrt, funkciós	összes (100%)	szűrt, funkciós
igenév + előtte <i>ezzel</i>	1590	1563 (98%)	2340	2281 (97,5%)
igenév + utána <i>ezzel</i>	2320	2291 (98,7%)	minta: 3000 [összes: 6340]	2954 (98%)
igenév + előtte <i>így</i>	1692	1549 (91,65%)	3775	3278 (86,8%)
igenév + utána <i>így</i>	388	233 (60%)	872	469 (53,78%)
igenév + előtte <i>ezáltal</i>	238	238	301	301
igenév + utána <i>ezáltal</i>	206	206	341	340

1. táblázat

Következményes jelentéstartalmú határozói igenevek előfordulása az MNSZ tudományos és sajtó regiszterében (adatszám)

Ahogy látszik, az *ezzel* mind az igenév előtt, mind utána megjelenve közel azonos arányban nyomatékosítja a funkciót – az *így* inkább az igenevet megelőző

⁷ Az *ekképpen* és *(ily) módon* esetében csak az igenevet közvetlenül megelőző helyzetre vonatkozott a keresés; *ek(k)éppen*: 43 adat, *(ily) módon*: sajtó 248 adat, tudományos 82 előfordulás.

helyzetben. A tagmondat éli *ezzel*-re (*ezzel* + közvetlenül előtte [,]) külön is kértem le 4000 előfordulást – ígés és igeneves tagmondatokat egyaránt – tartalmazó listákat a sajtó és a tudományos regiszterből (összesen tehát 8000 találatot), ezt ugyancsak kézi szűrés követte. Ennek eredménye az arányokat tekintve megegyezik a két regiszterben: a következményes jelentésárnyalatú tagmondatoknak (tudományos regiszter 2891 adat, sajtó 1999 adat) 33%-a tartalmazza a határozói igeneves variánst (972, valamint 658 adat), a többi ragozott igealakokkal konstruálódott meg. Az igenévvvel való variáció tehát még úgy sem elhanyagolható a korpusz e két szövegcsoportjában, hogy mintavételekre kellett szorítkozni.

Az angol tudományos stílus kapcsán a grammatikák is javasolják a participiumok használatát – mellérendelő kötőszó és finit tagmondat helyett (Malá (2010: 78), hivatkozva többek között a *Longman English Grammarre*). A magyarban ugyan nem jellemző hasonló ajánlás, mégis a szaktanulmányokra (és a sajtóra) jellemző nyelvhasználat szerves részét képezik az angol *resultative -ing* szerkezeteknek megfelelően igeneves tagmondatok – méghozzá nem is teljesen új keletűen:

- (4) a. Szvorényi a „függő” és az „önálló” elnevezéssel különíti el az állapot- és módhatározót az idő- és okhatározótól, *rátapintván ezzel* arra a különbségre, amely [...] köztük valóban megvan. (Károly 1958: 156)
- b. [...] grammatikai szerkezetek bonyolítására épp átmeneti jellegűknél fogva az igenevek különösen alkalmasak: általuk egész mellékmondatok ágyazódhatnak be a főmondat testébe, *növelvén* az „egyszerű” mondatok telítettségét. (M. Korchmáros 1988: 591)
- c. Három olyan monográfia jelent meg, amely a nyelv perspektívált és kultúraspecifikus vonásait, az emberi tapasztalás és a környezet meghatározó szerepét állította a figyelem középpontjába, *ezáltal megkérdőjelezve* az addigra a fő kutatási irányvonalat jelentő generatív nyelvészet szintaxis-központúságát. (Benczes 2019: 263)

Az MNSZ további regisztereit tekintve a személyes fórum, közösségi és a beszéltként jelölt források jelentősen csekélyebb számú előfordulásokat mutatnak (az egyes találatok gyakori ismétlődése is torzítja az eredményt). A műfaji jellemzők szintén jelentősen csökkentették az arányokat, például a személyes fórumnál az ezúttal nem releváns adatok nagy részét az *így leírva*, *így visszaolvasva*, *így olvasva*, vagy épp az *ezzel egyetértve* teszi ki, míg a beszélt esetében az interjújelleg miatt az *így kimondva*, *így vizsgálódolva* stb. előfordulásait kellett kiszűrni (személyes regiszterbe tartoznak a következő példák: 5c, 17c, 22b, 22d). A nagyságrendbeli különbségek ellenére azonban a kapcsolóelemek szerepét tekintve ugyancsak az *ezzel*/emelkedik ki (70–80% körüli arányokkal).

A tagmondatsorrend állandósága miatt további kereséseket lehetett folytatni a tagmondat élén álló igenevekre (igenév + közvetlenül előtte [,]). Az *így* nyert és megszürt előfordulások ugyanakkor keveset árulnak el a pusztán igeneves variáció természetéről és gyakoriságáról, hiszen az igenév a vizsgált funkcióban sem kizárólag a tagmondat élén állhat, emellett ilyenkor is kapcsolódhat hozzá *így*, *ezzel*/stb.:⁸

⁸ Tájékoztató jelleggel random minták kézi szűrése alapján: tudományos 500-as minta, 261 (52%) funkció; sajtó 500-as minta, ebből 273 (54,6%) funkcióban, személyes (fórum és közösségi) 1000-es minta, ebből funkcióban 179 adat (17,9%).

- (5) a. Az őszi lecsapolás és a tavaszi árasztás két külön évszakra választja szét a fenti kettőt, kis- és nagyvizes időszakokra *bontva* az őszt és a tavaszt, ami az élővilágra is hatással van. (MTA)⁹
- b. Teátrális előadásaiban gyakran a közönség „segítségét” kérte a dalokhoz, példaként *állva* a későbbi aréna rock előadók számára. (MNSZ)
- c. [mindez valóban igaz?] El kellene tiltani a gyerekeket a kézmosástól, súlyos bélfertőzések veszélyének *téve* így *ki* őket? Aligha. (MNSZ)

További kutatást igényel tehát a jelenség árnyaltabb feltérképezése a speciálisabb keresésen keresztül. Ezzel együtt az eddigi több ezer önálló adat, valamint az, hogy az iges változat mellett mindkét nagyobb minta szerint 33%-ot tesz ki, a variáció viszonylagos stabilitását mutatja. További szempont, hogy a korábbi időszakokból kimutatható igeneves variációkhoz hasonlóan (Gugán 2006; Varga 2015) nem merül fel, hogy a váltakozás, megfelelés valamiféle felváltó jellegű szintaktikai változással járt volna (ahogy számos más variáció esetében sem, l. Haader (2004)). A tartós egymás melletti váltakozásból is adódik, hogy az igeneves variáns megjelenése összességében nem korlátozódik regiszterre, jóllehet az MNSZ alapján a tudományos és a sajtó alkorpuszban jelentősebbek az előfordulások, az egyes regiszterek önmagukban sem tekinthetők homogénnek.

4. Megfelelés, szerkezeti jellemzők, tagmondatsorrend

A variáció és az arányok feltárása után érdemes visszatérni arra, hogy az itt tárgyalt funkció az értelmező/kifejtő jelleg részeként alapvetően komplex. A lehetséges természetes oksági viszony egyúttal személyes értékeléssel társulhat, váltakozva a tekintetben, hogy épp melyik kerül inkább előtérbe az aktuális megnyilatkozásban, diskurzusban.

Az értékelő mozzanatnak – és ezen keresztül az okság, következmény előtérbe kerülésének – a magyar igeneves variáns funkciójának meghatározásában is fontos szerepe van, ahogy azt egy angol novellarészlet különböző fordításai is mutatják:

- (6) a. It came in last, *putting me* in a dashed delicate position. (Woodhouse: 16)¹⁰
- b. Utolsóként ért célba a nyavalyás, átkozottul kényes helyzetbe *hozva* engem. (Molnár: 166)¹¹
- c. Utolsónak jött be, *és ettől* fenemód kényes helyzetbe kerültem. (Révbíró: 16)¹²

A (6c) változatban kapcsolatos mellérendelés fejezi ki az eredetileg nem-finit alárendelt tartalmat (l. még 2. szakasz), az *ettől* ugyanakkor itt is világossá teszi, hogy a megelőző tagmondásban kifejezett esemény – az, hogy a ló a futam utolsójaként ért célba – a megnyilatkozó (anyagilag és ebből adódóan más tekintetben is) kényes helyzetbe kerülésének kiváltó okaként értelmeződik.

⁹ <https://mta.hu/esemenynaptar/2019-10-15-filmklub-az-akademian-a-szoke-to-3127>

¹⁰ Wodehouse, P. G. 1957 [1939]. *Very good, Jeeves!* Harmondsworth: Penguin.

¹¹ Wodehouse P. G. 2008. *A rút rendőr románca. Humoros történetek, karcolatok.* Fordította Molnár Zoltán. Budapest: Ciceró.

¹² Wodehouse P. G. 2011. *Igenis, Jeeves!* Fordította Révbíró Tamás. Budapest: Ciceró.

A (6b) változat közvetlenebb módon tükrözi az eredeti mondat grammatikáját az igenes szerkezettel és az egyező alannyal, ugyanaz az esemény a megszólaló személyes helyzetével kapcsolatban (a *kerültem*-hez képest) kívülről szemlélve, a cselekvő megnevezésén keresztül (*hozva engem*) értelmeződik újra, ahogy a (3) példa esetében is láthattuk. Ehhez kapcsolódik az oksági viszony, a következmény/következtetés kifejezése, hiszen a szerkezetben kifejezett tartalom a lényegyet tekintve értelmezésbeli változtatás nélkül megkonstruálható lenne *úgy, hogy ~ úgyhogy, vagy épp így, ezzel, ezáltal* kapcsolóelemekkel is.

A tárgyalt szerkezet szintaktikai jellemzőire egyrészt azért érdemes kitérni részletesebben, mert ebből derül ki, hogy a ragozott igés megoldások mely csoportját tekintve kínálkozik alternatívának, melyek azok a helyzetek, ahol nem működik variánsként.

Az igenév szerkezeti jellemzőinek egy része más funkcióban is megfigyelhető. A szerkezetnek hagyományosan jellemző módon ezúttal is lehet tárgyi vagy épp határozói bővítménye is, beleértve a saját alárendelő tagmondatot is (lásd például a (4a), (8a)). Noha az igeidő és az igemód nem jelölődik magán az igenéven, a szövegkörnyezetből gyakran kikövetkeztethető a múlt mellett a jelen idővel való megfeleltetés is (például: (1b)), ahogy más módok sem példátlanok: a (7) számú szövegrészletben a *sértve* 'sértené' és 'sértette volna' -ként is értelmezhető. Az igenév hagyományos jellemzőinek megfelelően tagadható, akár a megelőző tagmondatától függetlenül is:

- (7) Ehhez képest még akár nagylelkűnek is nevezhető lenne az ORTT, [...].
Feltéve persze, ha a többi, regionális avanszáló s így az országos pályázatok idején egyik frekvenciájától megfosztott, zsugorodó Juventus versenytársaivá váló frekvenciát is üzleti értékelés alapján hirdette volna meg az ORTT, *nem sértve így* az esélyegyenlőség elvét (MNSZ)

A tárgyalt szerkezet igenévi variánsára általában a szövegelőzményből azonosítható, kikövetkeztethető implicit alany jellemző. Más megközelítésben a teljes főmondat értelmezhető kontrollálóként.¹³ Ezzel együtt nem eleve kizárható a saját explicit alany előfordulása:

- (8) a. jó érzéssel tudnám végignézni, amint ez a póráz jól megrángatja a püspök urakat, *jелеzven ezzel a Gazda*, hogy nem ilyen viselkedést vár el tőlük (MNSZ)
b. 1552-ben az egyház egy része kált katolikus egyház néven csatlakozott Rómához, *így alakulván ki* a keleti-szír szertartású keleti katolikus egyház (MNSZ)

Az eddig vizsgált adatokban igen szórványos az igenév saját alanya, ugyanakkor egyelőre kevésbé valószínűsíthető meg erre a speciális szempontra vonatkozó – más funkciókat is bevonó – célzott lekérdezés a pontosabb arányok feltárásához, hiszen az alany a (8a–b) példákban is láthatóan több szónyi távolságra lehet az igenév mögött vagy előtt.

A formális elméleti leírások szerint a *-va/-ve* végű igenes szerkezetnek nem lehet explicit saját alanya (Sárik 1998; Tóth 2000; Bartos 2009; Georgieva 2017;

¹³ Az angolban és a franciában is az eseménykontroll példáinak tekintik az ilyen kontextusokat, vö. Duffley–Dion–Girardeau (2015: 333) és hivatkozásai.

Andrási 2017).¹⁴ A korpuszadatok alapján ugyanakkor mégsem zárható ki eleve az előfordulása névmási¹⁵ (9a–b) és önálló főnévi formában (9c–d) sem:

- (9) a. Azaz ugyanarról az *öt bíróról*, akik szombaton a számlálás felüggesztését támogatták, *ezzel maguk is hozzájárulva* az időszükéhez, amire most hivatkoztak. (MNSZ)
- b. [...] matematikai, kriptográfiai, az internet felépítését kutató stb.) projektek indultak, *mindegyik* más-más módon *közéltve* a kulcskérdéshez: meggyőzni a felhasználókat, hogy telepítsék és futtassák az alkalmazást. (MNSZ)
- c. [...] egészen addig, míg a felgyülemlett feszültség egy ponton vulkáni kitörések formájában levezetődik, *így távozva* a „főlős” *hőenergia*. (MNSZ)
- d. Választási Alternatíva (németül Arbeit und soziale Gerechtigkeiteit – Die Wahlalternative, WASG) párt volt Németországban, amelyet 2005-ben alapítottak az akkor kormányzó SPD-Szövetség 90/Zöldek koalíciót elhagyó politikusok. Első kongresszusát 2005. május 6-a és 8-a között tartotta. A WASG és a Baloldali Párt.PDS 2007. június 16-án összeolvadt, *így megalakulva* a *Baloldali Párt*. (MNSZ)

Az itt idézett szövegrészek az MNSZ tudományos és sajtó alkorpuszából származnak, így többé-kevésbé grammatikailag is tervezett forrásokról van szó. Az explicit alany megjelenése ugyan nem számottevő az eddigi adatok alapján, azonban a ritkaság miatt még nem feltétlenül agrammatikus jelenség. Használatalapúan tekintve grammatikai értelemben sem tekinthető eleve lehetetlennek vagy elfogadhatatlannak, hiszen az értelmezést nem akadályozza.¹⁶

¹⁴ Andrási (2017: 15–17) önnön kreált példái alapján a *-vân/-vén* végű igenév következményes tartalma esetében sem tartja „lehetséges”-nek a hangzó alany megjelenését.

¹⁵ Egyik bírálóm megjegyzi, hogy a (9a) és (9b) esetében az explicit *maguk*, illetve *mindegyik* helyett kiejtetlen, „néma” névmások (PRO-k) töltik be az alany szerepét ténylegesen. Az itt képviselt funkcionális megközelítés azonban nem tartja indokoltnak, hogy kiejtetlen elemeket feltételezzon a szerkezetben olyankor, amikor testes/hangzó forma is kínálkozik az adott funkció betöltésére (különösen a (9b) esetében; a hagyományos grammatikai leírás szerint a *maga* típusú névmások is átvehetik az alany szerepét).

¹⁶ Egyik bírálóm kifogásolja, hogy többek között a (9a–d), azaz a saját alanyú *-va/-ve* képzős ige- neves példákat nem szűrtem ki eleve, mintegy véletlen, hibás adatként tekintve rájuk, illetve hogy értelmezésükkel teljesen elmaradt az anyanyelvi beszélői kontroll. Kérdés azonban, hogy mire is adhat/adjon választ a beszélői értékelés ebben az esetben: arra, hogy a megértést akadályozza-e, félreérthető-e az adott megoldás (vö.: Nádasy Ádám így határozza meg a nyelvi- nyelvészeti értelemben vizsgálható helyességet, grammatikusságot (Nádasy 2003: 271–274)), vagy a használati szintér, a stílus, a gondosság is számít-e. Eszerint egy rétegzett, skaláris értékelés lenne a leginkább informatív – ami azonban nem feltétlenül tükrözi a beszélő tényleges nyelvhasználatát és az arra vonatkozó tudását (felvetve az eredmények általánosíthatóságának kérdését is). Az anyanyelvi beszélők egy része számára a konkrét példákban látott grammatikai megoldások nem akadályozták az értelmezést, még ha a stílus tekintve esetenként körülményesnek is bizonyultak – nem kizárólag az ige- neves szerkezetek miatt. Módszertanilag tehát releváns a példák lehetségesnek (de legalábbis elvben nem lehetetlennek) tekintése – fenntartva, hogy bár nem a legkonvencionálisabbak, nem minden beszélő számára eleve agrammatikusak.

Mutatkozik tehát szerkezeti korlát az igés–igeneves variációban a saját alanyt illetően, ha elvben nem is zárható ki az ettől való eltérés. Az angol *converb* esetében a szakirodalom szerint a tagmondat éli használat jár együtt a jellemzőbb explicit alannal (Fonteyn–van de Pol 2016: 214 és az ottani hivatkozások); informális használata ugyanakkor változóban van, növekvő számú saját alannal (részletesen: Aarts–Wallis–Bowie 2018).

A szerkezet viszonylagos függetlenségét jelzi (vö. Lehmann 1988; Cristofaro 2007), hogy a korábbi tagmondat valamely bővítője megjelenhet újraemlítve az igeneves folytatásban is:

- (10) *banánhéjon* nyoma maradt, azaz az oxidációs folyamat eredményeként az érintetlen sárga *héj* megbarnult, elárulván így a bűvész babrálását *rajta*.
(MNSZ)

Napjaink nyelvhasználatában az igenév jellegzetes pozíciója lényegében szűkíti a lehetséges értelmezéseket – sokkal inkább, mint amikor az igenév megelőzi az igét – az oksággal kapcsolatos funkciókra. Ezzel együtt a jelenlegi adatok alapján kevésbé határozható meg az, hogy milyen arányban jelenik meg a kapcsolóelemes változatokhoz képest a puszta igeneves variáns.

Ezenkívül, ahogy az már kiderült, az igenév a (tag)mondat ragozott igéjét követően jelenik meg, írásban jellemzően vesszővel is elválasztva, így a tagmondatnak láthatóan több-kevesebb függetlenséget adva, például az egyszerű mód- vagy állapothatározókhoz képest. Károly Sándor kódexadatok alapján rámutat arra, hogy az egyidejűséget vagy utóidejűséget is kifejező igenevek esetében ez a sorrend nem sérti az elbeszélés menetének logikáját, ilyen értelemben elfogadható, és nem feltételez idegen, például latin mintát (Károly 1955: 39; l. még A. Jászó 1992: 447).

A formálisabb leírások egy részében ugyanakkor egyes sorrendi változatok kevésbé számítanak grammatikusnak, azzal az általános rendezőelvvel indokolva, hogy a világ eseményeinek lineáris rendezése és az azok kifejezésekor megfigyelhető szintaktikai elrendezés egymásnak megfeleltethető, ikonikus (vö. Bartos 2009 és hivatkozásai). Bartos (2009: 98, idézi még András 2017: 19–20) szerint például a (11b) jelöltnek, kevésbé elfogadottnak mutatkozik:

- (11) a. Kinyitotta az ablakot, utat *engedve* a füstnek.
b. Utat engedett a füstnek, *kinyitva* az ablakot.

Jelen megközelítés szerint a (11) számú példapár egyrészt tekinthető egyazon esemény leírásának kétféle nézőpontból szemlélve, másrészt külön cselekvésekként tekintve is egyidejűként, de legalábbis érintkező egyidejűként értelmezhetők, így a tagmondatok felcserélhetők (l. még Károly 1955: 39; 1956: 159). További szempont, hogy ha a (11b) változat sorrendjét megtartva az első tagmondatba kerül az igenév – *Utat engedve a füstnek, kinyitotta az ablakot* –, az a tagmondat a múlt idejű *kinyitotta* ellenére is inkább célként interpretálható 'hogy utat engedjen a füstnek'. A (11b) viszont az utat engedés módját jelzi, ehhez pedig a cselekvés eredményének, következményének kifejezése kapcsolódhat (Bartos (2009: 76, 98) célként azonosítja, a szórendi variánsoknál vagylagosan: cél/ok).

Újrakonstruálásként tekintve a következményes/következtető igeneves mondatokra, sok esetben nem szükséges ténylegesen több esemény egymás utáni

sorrendjét feltételezni a hátravetett igeneves szerkezetek elfogadásához. Az igenév hátravetett helyzete inherensen összefügg a következményes/következtető funkcióval, az eredmény jelleg, illetve újraértelmezés, újként való közlés (vö. Raisz 1980: 644) előtérbe kerülésével. A tagmondatrend ellenére ugyanakkor a figyelem irányulása elmozdulhat a specifikáció felé:

- (12) Ha a rendező értené a dolgát, ezzel bíbelődne, mondjuk azon a nyomon elindulva, hogy a mai kultúrában aki a képeket birtokolja, azé a valóság (MNSZ)

Az *elindulva* és bővítményei a cselekvés (*bíbelődne*) módját fejtik ki részletesen, a módra épülő oksági viszony, azaz a „bíbelődés” és az azzal járó „valahogyan elindulás” közötti kapcsolat ugyanakkor a háttérben marad (inkább ‘úgy, hogy’, semmint ‘úgyhogy’ jelentésben). Ezt a háttérben maradást a *hogy* kötőszós tagmondat mint folytatás önmagában nem magyarázza.

Ha azonban az igenév másfajta elhelyezkedést mutat, azaz az ige előtt jelenik meg, akkor a szerkezet által kifejezett viszony is markánsan átértelmeződik:

- (13) [...] irányított egy atom-tengeralattjárót is. (Ugyancsak miheztartás végett.)
A nukleáris erőegyensúly ily módon helyreállván, a háborút a felek hagyományos fegyverekkel vívták meg (MNSZ)

A(z *erőegyensúly ily módon*) *helyreállván* alapvetően a szövegelőzményben kifejezett cselekvések következményét jelöli – ezt már a megelőző zárójeles megjegyzés is előfeszíti, jelezve, hogy az [...] *irányított* [...] az erőviszonyok alakítása és annak érzékeltetése érdekében – *miheztartás végett* – történt. Az összetett mondat első felébe és az ige elé kerülve ugyanakkor átértékelődik a *helyreállván* szerepe a figyelemirányítást tekintve, immár a *vívták meg* határozói körülményeként, háttérviszonyaként: ‘miután/mivel (ily módon) helyreállt az erőegyensúly’, illetve ‘az (ily módon) helyreállt erőegyensúlyi viszonyok között’. A következményes jelentés-tartalom és az igeneves tagmondat figyelemirányításban való kiemelt szerepe akkor maradt volna érvényes e szövegrészlet esetében, ha az [...] *irányított* [...] tagmondat nem zárult volna le, vagy ha a *helyreállván*-t tartalmazó szerkezet lezárult volna (az utóbbi lehetőségre l. a (22) számú példákat).

Jóllehet az igeneves szerkezet esetében szigorúan vett perifériákról nem beszélhetünk, a jelzett különbség párhuzamba állítható azzal a tendenciával, hogy a különböző kötőszók, diskurzusjelölők funkcióbővülésekor – tágan értett grammatikalizációja során – az is befolyásolja a változás kimenetelét, hogy milyen szórendi pozícióba kerül a kérdéses elem. A tagmondat végi helyzetet a megelőző tartalmak kapcsolatát módosítja, újraértelmezi (nyomatékosítja, enyhítheti, vagy épp bizonyosságot jelez (Haselov 2015: 161–166)), a lokális koherenciához kötődik. Ez a jellemzés kiterjeszthető az igeneves szerkezet tárgyalt funkciójára: az angol *-ing* tagmondatok kapcsán is mutat összefüggést a specifikációra épülő ok-feltétel-megengedés, avagy „CCC-relations” megjelenése a tagmondat végi pozícióval (Fonteyn–van de Pol 2016: 214), továbbá az ige utáni pozícióban megjelenő *-ing* tagmondatok nem temporális interpretáció esetén hajlamosak a főmondatban jelölt szituációval kapcsolatos következtetést, következményt vagy célt jelölni (Bouzada-Jabois 2018: 182). Duffley–Dion-Girardeau (2015: 333) a participium és az

eseménykontroll kapcsán kitér arra, hogy az ígét követő helyzet – tágan értett *final position* – és a logikus következmény asszociációja ikonikus (angol és francia példák alapján). Ezzel együtt az okság specifikálása további megfontolásokat is igényelhet, ahogy a ragozott ígés változatokban is.

5. Szándék és/vagy következményesség: szempontok az elhatároláshoz

A (6b) szóhasználat – *hozva* – a kontextusból kiragadva célként is értelmezhető lehetne, a szövegrészletben azonban nincs szó szándékosságról, az igenév nem célhatározói szerepű. A konkrét példától függetlenül a következményes jelentés-tartalmú és a célhatározói mellékmondatok elhatárolása nem mindig problémamentes.¹⁷

Hetterle (2015: 52) definíciója szerint a következményesség az adott szituáció, esemény nem szándékolt, vagy éppen természetes eredményét, konzekvenciáját jelöli. További fontos szempont, hogy legtöbbször ténylegesen, bekövetkezett eseményként feldolgozva fejeződik ki, míg a cél esetében csak a szándék jelenik meg.

A nem szándékolt fejlemény vagy a körülmény fontossága önmagában nem minden esetben objektív érv a céltól való elkülönítéshez, így érdemes kitérni néhány olyan funkcionális-pragmatikai szempontra, amelyek az adatokból rajzolódnak ki. Az adott esemény, történés esetében megjelenhet olyan módon, hogy a szándékosság fel sem merül, mert nem tudatos, akarattal rendelkező cselekvőről van szó, vagy épp a megnyilatkozásban nem ilyen vonatkozásban kerül előtérbe (metaforikus–metonimikus megoldások):

- (14) a. Ezekben a késői típusú csillagokban az anomális elemgyakoriságok a színeképet jelentős mértékben megváltoztatják, lehetetlenné *téve ezzel* a klasszikus osztályba való besorolásukat. (MNSZ)
- b. Néha megesik, hogy az eredeti probléma szempontjából zsákutcának bizonyuló felvetések váratlan ötletek születését indítják el, kiszámíthatatlan útra *tere/ve* a tudóst. (Krauss: 62)¹⁸
- c. Amennyiben a kísérlet sikeres lesz, egyes részecskék önmaguk tükörképévé alakulnak majd át, és átjutnak a falon, *ezzel igazolva*, hogy a tükörvilág létezik. (HVG)¹⁹

A második tagmondatban éppen olyan fejlemény, vagy annak lehetősége merülhet fel, amely – részben a szövegelőzmény alapján, részben a nyelvhasználók számára intuitíve valószínűbb, hétköznapiabb értelmezést szem előtt tartva – inkább ellenkező a feltételezett szándékkal:

¹⁷ A tipológiai összevetések alapján: Hetterle (2015: 52–53, 230) és az ő hivatkozásai; magyar anyagon Rácz (1963: 42–43); Haader (1995: 663; 2018: 215).

¹⁸ Krauss Lawrence M. 2017. *Kvantumember. Richard Feynman tudományos munkássága*. Fordította Bojtár Péter. Budapest: HVG Könyvek.

¹⁹ <https://24.hu/tudomany/2019/07/08/tukoranyag-fizika/>

- (15) a. [...] ha kis ögzidát magára hagyva találunk, ne közelítsük meg, semmiképp ne érijünk hozzá, ne simogassuk meg, és még véletlenül se vigyük haza ezekkel a vesztét *okozva*. (NG)²⁰
- b. [restaurátorai is:] háromszor „mentették meg” a festményt, vízben és ásványi sókban gazdag cementet használva, *ezzel*/különösen *megnehezítve* a mostani restaurátorok munkáját. (MNSZ)
- c. végeztek itt ásatást, de inkább feltúrták, mint feltárták a terepet, *megnehezítve ezzel* a későbbi korok kutatóinak munkáját. (MNSZ)

Más esetekben a szándékosságon túlmutatva – hiszen egy győzelem például feltételezhet szándékot, azonban önmagában nem elégséges tényező – egy már bekövetkezett esemény hangsúlyozottan utólagos átértékelései jelennek meg ilyen formában, a kontextus miatt többé-kevésbé természetes eredményként, következményként értékelve azokat:

- (16) a. 2011-ben megnyerte a Paris Masterst, *ezzel* a 9 ATP Masters-tornából 7-et megnyert, *beállítva ezzel* Andre Agassi rekordját. (MNSZ)
- b. A 6. helyen célbaérő Bourdais az ütközésért utólag 25 másodperces büntetést kapott, *ezzel* visszaesett a 10. helyre, így Massa feljött a 7. helyre 5 pontra *csökkentve a hátrányát* a pontot nem szerző Hamiltonnal szemben (MNSZ)
- c. a fenti előadók egy része a zene nyelvén lázadott, *létrehozván ezzel* a 70-es évek talán legszínesebb és zeneileg leginnovatívabb zenei áramlatát a progresszív rockot. (MNSZ)
- d. Így a 32 éves Elena Cornaro Piscopia lett az első nő, aki ledoktorált, *megnyitva* az utat a mai, modern felfogás és megannyi tudós nő előtt. (HVG)²¹
- e. A férfiak harcoltak, a nők pedig a gyárakban dolgoztak, így sokkal nagyobb mobilitásra tettek szert, *ezzel* saját pénzt és szociális szabadságot nyerve. (MNSZ)

Jellemzően a (16a–b)-hez hasonló módon fogalmazódnak meg a számszerűsített helyezések, a rekordokkal vagy más, összevethető adatokkal kapcsolatos megnyilatkozások (*megelőzve, megnyerve, elérve* stb.). Egyes attitűdjelölő elemek pedig – *gyakorlatilag, nyilván, némiképp, mellesleg, épphogy, néha* – ráirányítják a figyelmet arra, hogy az eredmény a szándéktól részben vagy teljesen függetlenül következett be (a vélhető nem szándékoltást időnként a szóválasztás, mint a (17d) részletben a *meglep* is tovább nyomatékosítja, ezáltal a résztvevőkben tett hatáson keresztül):

- (17) a. munkamegbeszélés lesz, közölte érdeklődésünkre a külügyi szóvivő, *gyakorlatilag cáfolva ezzel* laptársunk értesülését. (MNSZ)
- b. saját elfogult, „promóciós” véleményemet írom (*nyilván bosszantva*, vagy ami rosszabb: *untatva ezzel* az olvasók seregeit (MNSZ)

²⁰ <https://ng.hu/foto/a-nap-kepe/2019/07/12/csupa-ful-vagyok-2/>

²¹ https://hvg.hu/tudomany/20190605-elena_cornaro_piscopia_doktori_fokozatot_szerzo_els_o_no_filozofia_doktora

- c. a házinéninkhez járó két szürke-fehér macska is igen jól él, míg mi ott lakunk, *néha kiváltva ezzel* a háziak neheztelését (MNSZ)
- d. [idézet] mutatkozott be a székesfehérvári hajós tegnapi tájékoztatóján, *némiképp meglepve ezzel* a meghívottakat, hiszen az előzetes hírek arról szóltak, hogy a versenyző ezúton kívánja bejelenteni (MNSZ)
- e. Több szemtanúnak sikerült fényképet is készítenie a párducról, *végleg meggyőzve ezzel* a korábbi kétkedőket (MNSZ)

A (17c) példa bizonyos tekintetben magyarázatot igényel. A részletben ugyanis a *kiváltva* kontextusból kikövetkeztethető alanya (*mi*) nem feltétlenül egyértelmű a befogadók számára, jöllehet a közvetlenül megelőző tagmondatban megjelenik. Az esetleges értelmezési nehézséget az okozhatja, hogy a többes szám első személyel jelölt résztvevőkhöz kötött cselekvés a macskákra tett hatásként fejeződik ki (*igen jól él*), lényegében szintén eredményként értékelve.

A kommunikációra vonatkozó, azt részletező igeneves szerkezetek szintén a közlés vagy annak megfelelő gesztus lezajlása miatt jelölnek következményességet, ezt az igével való megfeleltetés is igazolja (e téren a legismertebb a diskurzus-jelölővé grammatikalizálódott *mondván*, alakulásáról utóbb I. Dömötör (2015)):

- (18) a. A fogadásról a nyugati nagykövetek távol maradtak, *ezzel jelezték*, hogy elítélik a Magyarország elleni katonai támadást. (MNSZ)
- b. felfüggesztették az utak blokádját, *ezzel is jelezve* tárgyalókészségüket (MNSZ)

A ragozott igével való megfeleltetés a további szemantikai csoportok mentén is irányadó lehet, mivel a célhatározás a felszólító mód használatával jár, míg a következményes a kijelentő és a feltételes móddal vagy *-hat/-het* képzős igealakokéval. Az alábbi példa korábban a mód–cél besorolást kapta (a példa forrását I. Horváth (1992: 59)), jöllehet a szöveggörnyezet sem szándékról, hanem lehetőségről árulkozik, amellyel a megnyilatkozó (saját véleménye szerint legalábbis) élni tudott; igeként inkább *bizonyítottam ~ bizonyíthattam* formában fejeződik ki:

- (19) [...] s a hangszer irodalmának legnagyobb darabjait játszhattam el, *bizonyítván*, hogy nem sikertelenség, gátlás miatt kellett pályát módosítanom.

További szempont, hogy a melléknévi igenév egyik változata világosabban kifejezi a célhatározást, például: *A nevezetes eseményre Budapestre érkezik I. Bartholomeosz konstantinápolyi pátriárka is, ezzel is nyomatékosítandó a magyar egyházdiplomáciai sikert.* (MNSZ). Összességében tehát kimutatható, hogy a tárgyalt szerkezet számos esetben kevésbé értelmezhető a célhatározás kifejezéseként, részben függetlenül attól, hogy a cselekvés szándékossága implikálva, esetleg feltételezve van-e, vagy attól, hogy az eredmény fontosnak vagy pusztán mellékszónak tekinthető. Ahogy a példákban is látszik, az esetek egy részében a szöveggörnyezeti vagy egyéb tapasztalati értelemben természetes következmény kifejezését látjuk így megkonstruálva, máskor pedig inkább a cselekvés/történet értékelését, személyes attitűd jelölését.

6. További szerkezeti jellemzők – a beágyazottságon is túl

Az igével való megfeleltetés során felvetődik, hogy az igeneves tagmondat a tárgyalt funkcióban inkább beágyazott, vagy inkább válhat függetlenné, így finit jellegűvé. A tipológiai megközelítések alapján a finitségre nem az igealak vagy az annak megfelelő elem sajátosságaként lehet tekinteni, hanem a tagmondat jellemzőjeként abban az összefüggésben, hogy mennyire független az azt megelőző vagy követő tagmondattól (részletesen Lehmann (1988), magyar történeti anyagon Gugán (2006) és Varga (2019b)). További szempont, hogy a kontextusból kinyerhető-e az idő-, mód-, személyi és aspektuális viszonyok (*information recoverability*, Cristofaro (2007: 92, 96) és az ottani hivatkozások). A kérdést az is indokolja, hogy a más nyelvekben, például az angolban megjelenő converb kategória egy részét félig mellérendelőnek (*semi-coordinated*) tekintik (Killie–Swan 2009; Fonteyn–van de Pol 2016 és az ő hivatkozásai). Vizsgálandó tehát az is, hogy az igeneves tagmondat milyen módon kapcsolódik környezetéhez, közvetlen előzményéhez vagy éppen folytatásához.

Az igenevet tartalmazó tagmondat függetlenségét tekintve a kapcsolóelemeknek is szerepe van: amellett, hogy a fentebb jelzett módon nyomatékosíthatják a tagmondatok közötti viszonyt, egyfajta határát is kijelölik a tagmondatnak. Az egyes funkciók esetében kötőszók, határozószók megjelenését az angol *-ing* kapcsán egyfajta ikonikussággal magyarázza a szakirodalom: minél komplexebb és informatívabb a határozói viszony – az okság az úgynevezett kidolgozáshoz (*elaboration*) képest –, annál inkább igényel valamiféle megerősítést például további kapcsolóelemmel (Fonteyn–van de Pol 2016: 194–195 és az ő hivatkozásai).

A magyarban a kapcsolóelemek az egyes tagmondatokon belül is váltakozhatnak, ahogy az is, hogy a következményes tartalom halmozott előfordulásakor az egyik igeneves tagmondat kapcsolóelemmel, a másik pedig anélkül jelenhet meg. Ezt egyfajta nem feltétlenül tudatos vagy szándékos változatosságra törekvés motiválhatja:

- (20) a. Ennek hiányában számos turistabusz kénytelen a kegytemplom és a kolostor előtti téren parkolni, *ezzel* sokszor *zavarva* a szertartásokat és jelentősen *hosszjára* a műemlék állagának rongálásához (MNSZ)
- b. A démon a falhoz ragadja Mary-t, majd elevenen felgyújtja, *leégetve ezzel* a lakást, és *megölve így* a nőt (MNSZ)
- c. A jenkik északon akarnak menni az etnikai vonal mentén, *elvágvá így* az összes vasutat. Mi délen akarunk menni, *megtartva* a Kassa-Komárom oldalirányú összeköttetést (MNSZ)
- d. többször újította meg zenéjét, gyakran új zenei trendek előfutárává *válva ezzel*. Zenei újításait külsejének és „személyiségének” megváltoztatásával ötvözte, *kiérdemelve így* „a pop kaméleonja” elnevezést (MNSZ)

Az összekapcsolt tagmondatok függetlensége szempontjából újra érdemes kitérni a jellegzetes tagmondatsorrendre és a hátravetett helyzet függetlenítő szerepére:

- (21) a. Olyan szabály ez, amely lényegében nem változott a kódexirodalom óta (Károly 1956: 203)

- b. Olyan szabály ez, amely lényegében nem változott a kódexirodalom óta, *ezzel is tanúsítván* a nyelv nyelvtani szerkezetének viszonylagos szilárdságát és a változásokkal szemben való ellenállóképességét
(Károly 1955: 40)

A fenti példapár a szakirodalomból jól mutatja, hogy az igeneves tagmondat igen lazán kapcsolódhat a szövegelőzményhez, ami önmagában is teljes mondat lehet. Ez pragmatikailag a személyes értékelő attitűddel magyarázható, az újrakonstruálásból adódó részleges redundancia miatt ugyanakkor az igenév szerkezetileg kevésbé beágyazott, mint a hagyományosabb határozói viszonyok esetében. Az írásbeli gyakorlat is azt mutatja, hogy megvan a lehetőség arra, hogy – a tagolás, a központosítás szempontjából legalábbis – elhatároltan, külön mondatba kerüljön az igeneves szerkezet. A kapcsolóelem pedig immár szövegszinten jelzi az előzménnyel való összefüggést:²²

- (22) a. [...] vezetői javarészt az útviszonyoknak megfelelően közlekednek gépjárműveikkel. Sok balesetet és koccanást *megelőzve* ezzel. (MNSZ)
 b. [...] dolgoztam. Szóval elkövettem azt a hibát, hogy alantas, emberhez nem méltó tevékenységgel mulattam az időt. *Kérdemelve* ezzel Finci kutya jogos megvetését és örök haragját. (MNSZ)
 c. állandósult szókapcsolatok sokaságával találkozhatunk a kása, kenyér, kéz, macska stb. szócikkekben is. *Igazolva ezzel* a tájszótár főszerkesztőjének az Előszóban megfogalmazott gondolatait: [...] (MNSZ)
 d. [...] az következik, hogy mindenki a szomszéd ablaka alatt parkol, a sajátja elé pedig gyöngyvirágot ültet. *Bizonytva ezzel*, hogy aki a virágot szereti, rossz ember nem lehet. (MNSZ)

Itt érdemes megjegyezni, hogy ez a fajta elliptikus szerkesztésmód kevésbé jellemző az igeneves tagmondatokra a hagyományos határozói viszonyok kifejezésekor, például időhatározásnál. Történetileg nem elképzelhetetlen ugyanakkor a formula jellegű feltételeesség kifejezésekor, például az *Isten engedvén, alkalom adtván* stb. eseteiben, jóllehet a ma elvárható központoszási, tagolási szabályosságok nem vetíthetők vissza.

A szerkezet ugyancsak kevésbé beágyazott voltáról árulkodik az a használati lehetőség, hogy az alapvetően meghatározó tagmondatsorrend lazulásával az általában megelőző helyzetű tagmondatba ékelődik az igenév bővítményeivel egy egységként – akár gondolatjellel is elválasztva –, az ige előtt:

²² Egyik bírálóm kifogásolja ezeket a példákat azzal összefüggésben, hogy szerinte gondosan megfogalmazott szövegben aligha fordulnának elő, hacsak nem stílári célból (utógondolat hatását keltve). A gondatlan fogalmazás például a (22c) kapcsán kevésbé merülhet fel, szakszövegről lévén szó: mnytud.arts.klte.hu. Ugyanakkor elvi és módszertani kérdés, hogy az esetleges stílusbeli kötöttség vagy jelöltség mennyiben zárja ki azt, hogy grammatikailag elfogadhatónak – az értelmezést nem akadályozónak – de legalábbis lehetségesnek tekintsük a jelenséget (vö. attól, hogy valami stílusosan jelölt, még nem „helytelen”/agrammatikus, ahogy az agrammatikus jelenségek sem válnak automatikusan grammatikussá attól, hogy egyes stílári célokat szolgálnak).

- (23) a. Egy szolnoki autóbusz sofőrjére panaszkodtak, aki elütött egy kutyát, s *állításuk szerint mit sem foglalkozva ezzel*, továbbhajtott (MNSZ)
 b. Az amatőr festő tájképei Komlón maradnak, hiszen azokat a volt belvárosi diák – *ezzel köszönve meg édesanyja ápolását* – a kórháznak ajándékozta (MNSZ)

További kérdést vet fel ugyanakkor, hogy a tagolási lehetőségek és elsősorban az *így* kapcsolóelemet tartalmazó mondatok esetében a viszonyjelentés következményes-e, vagy tekinthető következtetőnek. Ebből a szempontból érdemes felidézni az *úgyhogy* kialakulását, melynek során az általa összekapcsolt tagmondatok viszonya hasonló módon változott meg a (nem mondatrészkifejtő) alárendelésből kiindulva, fokozatosan átértelmeződve mellérendelésként (Rácz 1963: 95–96; 1995: 699–700). Érdemes szem előtt tartani azt is, hogy az eredmény, a következmény a nyelvek egy részében nem határozói alárendelésben, hanem – nyelvspecifikusan értve – mellérendelő szerkezetként realizálódnak olyan jelentésű kötőszókkal vagy kötőszószerűen funkcionáló határozószókkal bevezetve, mint az 'ezért', 'így' (Hetterle 2015: 52).

Jóllehet a következtető viszony oksági jellegénél fogva a mellérendelés perifériáján helyezkedik el (történetileg: Haader (1992), napjaink nyelvhasználata alapján: Kugler (2018: 101–103)), a tagmondatok közötti viszony átmenetiségére a kapcsolóelem-társulások is felhívják a figyelmet: „A következtető kötőszavak nagy része elé különben kitéhető a kapcsolatos kötőszó is, a mellérendelés áruoló jele” (és *így*, és *ennek következtében* stb., Károly (1958: 50–51)).

A korpuszadatok egy része ennek alapján jelez a használatban egy további lépést a funkcióváltás (következményesség → következtetés) felé, valamint a mellérendelés felé – ha szórványosan is (erre a speciális megoldásra szintén nem futtatható le a célzott szűrés, a kapcsolóelemek és az igenév között távolság is lehet):

- (24) a. miközben úgy tűnik, hogy spekulánsok pedig arra vártak, hogy majd ehhez is hozzá lehet nyúlni, és *így előidézve* azt a veszteséget, amit(sic!) bekövetkezett (MNSZ)
 b. elképzelhető, hogy a tudtuk nélkül egy török autószervezben rejtették el a kábítószert a kocsijukban és *így használva* fel őket tulajdonképpen futárként (MNSZ)
 c. [...] megy Kolozsvárra, ha valami kapcsolat van, Lendva a horvátországi magyarokkal, és *így kikerülve* esetleg az eddig központnak tekintett Budapestet (MNSZ)
 d. [...] intézkedtek a kérdéses határszakasz lefogására, valamint közvetlen információkkal látták el és *ezzel segítve* román kollégáik munkáját. A kérdéses 9 fős csoport még román területen kettévált (MNSZ)
 e. A hátulsó lábaira ágaskodó szarvast és a koronát a Károlyiak grófi címeréből vette át, és *kifejezve ezzel* a grófi családhoz való tartozását is. A pajzsot megosztja a vizet szimbolizáló hullámpólya [...] (MNSZ)

Az igeneves szerkezet beágyazottságáról vagy épp függetlenségéről nemcsak az előzményhez való mellérendelő kapcsolódás árulkodhat, hanem a folytatás is, amikor nem zárul le a mondat. Ilyenkor is kimutatható az igével kifejezett tagmondat közeli megfelelést mutató használat, amennyiben az igeneves szerkezethez is

kapcsolódhat következtető mellérendelés, vagy éppen szembeállító ellentétes mellérendelés:

- (25) a. amikor a legkiválóbb szimfonikus zenekarokat hívja meg, és velük bonyolít le egy programsorozatot, *így bemutatva* a klasszikus repertoárt és mai darabokat is, *tehát* felhívja a figyelmét a koncertlátogató közönségnek (MNSZ)
- b. A tettes a hajógyári irodában nyitott tüzet, *ezzel* két ember halálát okozva, kettőt *pedig* megsebesített. (MNSZ)

A (24)–(25) példák egyrészt interjúkból, tudósításokból, valamint az MNSZ tudományos regiszteréből származnak, többé-kevésbé tervezett szövegnek tekinthetők grammatikai értelemben is. A korpuszbeli szórványosság tehát nem jelenti azt, hogy automatikusan zajként kell értelmeznünk a (24)–(25) vagy akár a korábbi előfordulásokat. Az egyes megnyilatkozások általános elfogadhatósága, természetessége a további adatgyűjtés mellett tesztelést igényelne. A tesztelésbe ugyanakkor nem pusztán az értendő bele, hogy valóban véletlenszerű, lényegében hibás megoldásokról van-e szó, hanem hogy a nem nyelvész – vagy még inkább a nyelvészeti prekoncepciók által nem befolyásolt – beszélőknek egyáltalán feltűnőek lennének-e például a (24)–(25) mondatai bármilyen szempontból, okozna-e értelmezési nehézséget. Ez azonban egy további kutatás tárgya lehet – addig módszertanilag indokolt legalábbis lehetséges szerkezeti megoldásokként tekinteni a fenti példákra, tudva, hogy a potenciális nyelvi változások szempontjából a kivételes (kevésbé prototipikus) elemek, szerkezetek akár fontosabb is válhatnak, mint a gyakoriak (Károly 1963: 169; Kiss 2008: 266).

Ha a fenti példák bevett használatúak, vagy idővel azzá válnának, az ugyan lényegesen felülírná az igeneves tagmondat szerkezeti jellemzőit, de nem lenne példa nélküli a nyelvtörténetben. A 16–18. századi szövegek – elsősorban Történeti magánéleti korpusz (<http://tmk.nyud.hu/>, a továbbiakban TMK, leírását l. Dömötör et al. (2017) és Novák et al. (2018)) több ezer adata – alapján a *-ván/-vén* képzős tagmondatok írásban legalábbis nemritkán használatosak voltak olyan kontextusokban, amelyekben egyenértékűeknek mutatkoztak a finit formákkal – lényegében bármilyen számban és személyben (l. még Gugán 2006; Varga 2015; 2019b). Azért érdemes ezúttal a történeti adatokra egy-egy példa erejéig kitékinteni, mert a korábban bevett finit jellegű megoldások eltérő tagmondatsorrenddel jellemzők (26a), mint a következményes/következtető szerkezet, amelynek előfordulásai (26b) inkább kivételesek a korpuszban:

- (26) a. *Eloľvasván* mások előtt Kegyelmednek való írásomat az épületről, s nem értik. (Bark. 239., 1709, TMK)
- b. mint egy négy, vagy ött napra esset könyebsége [= 'a tanúnak'], és *így föl gyógyulván*, abból gyanakodván e fatens Tott Susáro hogy boszorkány volna (Bosz. 222., 1767, TMK)

A (26b) esetben az *és így felgyógyulván* a következtető értelmezést erősíti. Noha a korszak központozásából nem egyértelmű, hogy lezárul-e ezzel a mondat, vagy sem, az 'abból' mindenesetre az egész gyógyulási folyamat egészére utal vissza. Az eddigi adatok alapján a 16–18. században a következményes/következtető

jelentéstartalmú igenevek előfordulása szórványos, ez azonban a szövegtípusok pragmatikai természetével is magyarázható. Pusztán igeneves szerkezetről lévén szó, több esetben összetetten értelmezhető a funkció, a következményes és a következtető viszony átmenetiségét mutatva (akárcsak az *úgy, hogy ~ úgyhogy* esetében). Ezzel együtt az igeneves megoldás az adatok alapján e funkcióban is tartósan váltakozik a finit fővariánssal (részletesen l. Varga 2020).

Mivel a tárgyalt funkció főként a módhatározásból indul ki, nem befolyásolja a terjedését és használatát a *-ván/-vén* viszonylagos visszaszorulása, ahogy annak a változatnak a megritkulásával sem jár automatikusan együtt az egyéb (*-va/-ve* képzős) igeneves szerkezetek, tagmondatok háttérbe kerülése. A pontosabb történeti háttér, különös tekintettel a 18. század végére és a 19. századra, további adatgyűjtést és -elemzést igényel, különös tekintettel az igeneves tagmondat tendenciaszerű függetlenebbé válására.

7. Összegzés

A dolgozat a határozói igenevek egyik napjainkban jellegzetes diskurzusfunkciójával foglalkozott, használatalapúan feltárva annak rendszerszerű variációját. Az elemzés kimutatta, hogy az igeneves megoldások tipikusan az előzménnyel egyező alanyú, kijelentő módú, jelen vagy múlt idejű igés változatoknak kínálnak grammatikai-pragmatikai alternatívát a következményes/következtető viszony kifejezésekor. A korpuszadatok alapján ugyanakkor nem zárható ki a bármelyik jellemzőtől való eltérés, például az explicit saját alany megjelenése.

A funkcióbővülés – vagy inkább előtérbe kerülés – felfogható egyfajta tágran értett grammatikalizáció eseteként is.²³ A magyarban a tagmondatok közötti viszony jelölése kapcsán a cselekvés/történés módjának meghatározásából indul ki, hátravetett helyzetben az előzmény értelmezése, újrakonstruálása során kapcsolódik hozzá az oksági összefüggés, a következményes funkció.²⁴ Az igenév alapvetően alulspecifikált és kontextusfüggő szerepei miatt pragmatikai–grammatikai jellemzőkkel határolható el a célhatározástól. A mondatbeli helyzet fontos a viszonyjelölés kialakulásában (hangsúlyossá téve az eredmény jellegét) és a szerkezet konvencionálissá válásában, emellett kapcsolóelemek – *ezzel, így, ezáltal* – nyomatékossíthatják a funkciót, nemritkán váltakozást, halmozódást mutatva.

A tagmondatokban megjelenő *így* miatt és a szövegelőzménnyel vagy a folytatással összefüggésben az igeneves szerkezet által jelölt funkció átmenetet mutat a következményes jelentéstartalom és a következtető mellérendelő viszony között. Az adatok egy része a szerkezet szintjén is jelentős függetlenedést vetít elő. Ez utóbbi kérdéskör további adatgyűjtést és tesztelést igényel, nem eleve kizárva az egyelőre szórványosan adatolható megoldásokat. Hasonlóképpen feltárandó a szerkezet használatának terjedése a (nem homogén) tudományos és sajtó regisztertől az informálisabb színterek felé.

²³ Ez más nyelvekben is megfigyelhető, l. Killie–Swan (2009), Fonteyn–Cuyckens (2015), Fonteyn–van de Pol (2016) és az ottani hivatkozások.

²⁴ Ez analógiát mutat az *úgyhogy* kialakulásával, l. Rácz (1963: 95–96; 1995: 699–700); az igeneves variáns történeti hátterét l. Varga (2020).

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az MTA Nyelvtudományi Intézetben zajló, 116217. számú NKFIH/OTKA-munkálat (Versengő szerkezetek a középmagyar előnyelvben: változók elemzésén alapuló megközelítés) támogatásával készült. Ezúton köszönöm lektoraimnak a kéziratához fűzött észrevételeket, megjegyzéseket.

Hivatkozások

- Aarts, Bas – Sean Wallis – Jill Bowie 2018. *-Ing clauses in spoken English: structure, usage and recent change*. In Elena Seoane – Carlos Acuña-Fariña – Ignacio Palacios-Martínez (szerk.) *Subordination in English. Synchronic and Diachronic Perspectives*. (Topics in English Linguistics 101) Berlin, Boston: De Gruyter. 129–154. doi:10.1515/9783110583571-007.
- Andrási Krisztina 2017. Következményes határozói igeneves mellékmondatok. In Gécseg Zsuzsanna (szerk.) *Lingdok 16. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola. 9–25.
- Bartos, Huba 2008. *The syntax of Hungarian -vA adverbial participles: A single affix with variable merge-in locations*. Kézirat. Budapest. <http://budling.nytud.hu/~bartos/papers/va-prt.pdf>.
- Bartos, Huba 2009. The syntax of Hungarian -vA adverbial participles: A single affix with variable merge-in locations. In Katalin É. Kiss (szerk.) *Adverbs and Adverbial Adjuncts at the Interfaces*. (Interface Explorations 20) Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 75–102. doi:10.1515/9783110214802.1.75.
- Benczes Réka 2019. Korszakváltás a nyelvészetben. Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan. Magyar Nyelvőr* **143/2**:263–266.
- Bouzada-Jabois, Carla 2018. Free adjuncts in Late Modern English: A corpus-based study. In Hubert Cuyckens – Hendrik De Smet – Liesbet Heyvaert – Charlotte Maekelberghe (szerk.) *Explorations in English Historical Syntax*. (Studies in Language Companion 198) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 179–202. doi:10.1075/slcs.198.08bou.
- Cristofaro, Sonia 2007. Deconstructing categories. Finiteness in a functional-typological perspective. In Irina Nikolaeva (szerk.) *Finiteness. Theoretical and Empirical Foundations*. Oxford: Oxford University Press. 91–115.
- Dömötör Adrienne 2015. A *mondván* és az *úgymond*: diskurzuszjelölő elemek keletkezése idéző szerkezetekből. *Magyar Nyelv* **111/1**:21–37. doi:10.18349/MagyarNyelv.2015.1.21.
- Dömötör Adrienne – Gugán Katalin – Novák Attila – Varga Mónika 2017. Kiütkeresés a morfológiai labirintusból: korpuszépítés ő- és középmagyar kori magánéleti szövegekből. *Nyelvtudományi Közlemények* **113**:85–110.
- Duffley, Patrick J. – Samuel Dion-Girardeau 2015. Control in free adjuncts in English and French: a corpus-based semantico-pragmatic account. In Mikko Höglund – Paul Rickman – Juhani Rudanko – Jukka Havu (szerk.) *Perspectives on Complementation: Structure, Variation and Boundaries*. London: Palgrave Macmillan. 227–248. doi:10.1057/9781137450067_12.

- Fonteyn, Lauren – Hubert Cuyckens 2015. The development of free adjuncts in English and Dutch. In Michael Adams – Laurel J. Brinton – R.D. Fulk (szerk.) *Studies in the History of the English Language VI. Evidence and Method in Histories of English*. (Topics in English Linguistics 85) Berlin, München, Boston: De Gruyter Mouton. 15–50. doi:10.1515/9783110345957.15.
- Fonteyn, Lauren – Nikki van de Pol 2016. Divide and conquer: the formation and functional dynamics of the Modern English *ing*-clause network. *English Language & Linguistics* **20/2**:185–219. doi:10.1017/S1360674315000258.
- Georgieva Ekaterina 2017. A nem véges mellékmondatokról: a magyar *-ván/-vén* képzős határozói igeneves szerkezetek elemzése finnugor és törökségi nyelvek adatainak tükrében. In Szécsényi Tibor – Németh T. Enikő (szerk.) *Stratégiák és Struktúrák. Tanulmányok Kenesei István 70. születésnapjára*. Szeged: JATEPress. 55–69.
- Gugán, Katalin 2002. Syntactic synonymy: A case study. *Acta Linguistica Hungarica* **49/1**:23–49. doi:10.1556/aling.49.2002.1.4.
- Gugán Katalin 2006. A szintaktikai változások feltételezett egyirányúságáról. *Nyelvtudományi Közlemények* **103**:61–74.
- Haader Lea 1992. Az okhatározói mondat problematikája az ómagyar korban. In Kozocsa Sándor Géza – Laczkó Krisztina (szerk.) *Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára*. Budapest: ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék. 97–104.
- Haader Lea 1995. Az alárendelő mondatok. Az alanyi, állítmányi, határozói mellékmondatok. In Benkő Loránd (szerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2. A kései ómagyar kor. Mondattan, szöveggrammatika*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 506–665.
- Haader Lea 2004. Változások a történeti szintaxisban – pragmatikai háttérrel. *Magyar Nyelvőr* **128/4**:464–469.
- Haader Lea 2018. Az összetett mondatok. In Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.) *A magyar nyelvtörténeti kézikönyve*. (A magyar nyelv kézikönyvei 29) Budapest: Tinta Kiadó. 209–225.
- Haselow, Alexander 2015. Left vs. right periphery in grammaticalization. The case of *anyway*. In Andrew D. M. Smith – Graeme Trousdale – Richard Waleriteit (szerk.) *New Directions in Grammaticalization Research*. (Studies in Language Companion Series 166) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 157–186. doi:10.1075/slcs.166.08.has.
- Hetterle, Katja 2015. *Adverbial Clauses in Cross-Linguistic Perspective*. (Trends in Linguistics 289) Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.
- Horváth László 1991. *Három vázlatos szinkrón metszet határozói igeneveink történetéből*. (Nyelvtudományi Értekezések 133) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Horváth László 1992. A határozói igenevek mondatbeli szerepeiről. In Keszler Borbála (szerk.) *Újabb fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből*. Budapest: Tankönyvkiadó. 33–82.
- A. Jászó Anna 1992. Az igenevek. A határozói igenév. In Benkő Loránd (szerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor. Morfémika*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 439–454.
- Károly Sándor 1955. A határozói igenév szórendjéhez. *Magyar Nyelv* **51**:36–40.

- Károly Sándor 1956. *Igenévszerünk a kódexirodalom első szakaszában*. (Nyelvtudományi Értekezések 10) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly Sándor 1958. *Az értelmező és az értelmezői mondat a magyarban*. (Nyelvtudományi Értekezések 16) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly Sándor 1963. Adat és probléma szerepe a nyelvtörténetben és a nyelvleírásban. In Benkő Loránd (szerk.) *Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből*. (Nyelvtudományi Értekezések 40) Budapest: Akadémiai Kiadó. 166–173.
- Killie, Kristin – Toril Swan 2009. The grammaticalization and subjectification of adverbial *-ing* clauses (converb clauses) in English. *English Language & Linguistics* 13/3:337–363. doi:10.1017/S1360674309990141.
- Kiss Jenő 2008. A nyelvi változás – kutatói dilemmák. *Magyar Nyelv* 104/3:257–274.
- M. Korchmáros Valéria 1988. Igenevek a hivatali nyelvhasználatban. In Kiss Jenő – Szűts László (szerk.) *A magyar nyelv rétegződése*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 591–598.
- Kortmann, Bernd 1995. Adverbial participial clauses in English. In Martin Haspelmath – Ekkehard König (szerk.) *Converbs in Cross-Linguistic Perspective. Structure and Meaning of Adverbial Verb Forms – Adverbial Participles, Gerunds*. (Empirical Approaches to Language Typology 13) Berlin, New York: De Gruyter Mouton. 189–237.
- Kugler Nóra 2018. *Az összetett mondat*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Lehmann, Christian 1988. Towards a typology of clause linkage. In John Haiman – Sandra A. Thompson (szerk.) *Clause Combining in Grammar and Discourse*. (Typological Studies in Language 18) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 181–225. doi:10.1075/tsl.18.09leh.
- Malá, Marcela 2010. Syntactic functions of finite and non-finite clauses in academic English. *Discourse and Interaction* 3/1:73–85.
- Nádasdy Ádám 2003. *Ízlések és szabályok: írások nyelvről, nyelvészetről*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Novák, Attila – Katalin Gugán – Mónika Varga – Adrienne Dömötör 2018. Creation of an annotated corpus of Old and Middle Hungarian court records and private correspondence. *Language Resources and Evaluation* 52/1:1–28. doi:10.1007/s10579-017-9393-8.
- Oravecz, Csaba – Tamás Váradi – Bálint Sass 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In Nicoletta Calzolari – Khalid Choukri – Thierry Declerck – Hrafn Loftsson – Bente Maegaard – Joseph Mariani – Asuncion Moreno – Jan Odijk – Stelios Piperidis (szerk.) *Proceedings of the Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'14)*. Reykjavik: European Language Resources Association (ELRA). 1719–1723.
- Rácz Endre 1963. *A magyar nyelv következményes mondatai*. (Nyelvtudományi Értekezések 39) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rácz Endre 1995. Nem mondatrészkifejtő sajátos jelentéstartalmú mellékmondatok. In Benkő Loránd (szerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2. A kései ómagyar kor. Mondattan, szöveggrammatika*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 694–718.
- Raisz Rózsa 1980. Határozói igenevek szintagmatikus kapcsolatokban. In Imre Samu – Szathmári István – Szűts László (szerk.) *A magyar nyelv grammatikája*. (Nyelvtudományi Értekezések 104) Budapest: Akadémiai Kiadó. 641–647.

- Sárik Pál 1998. A határozói igenevek néhány problémája. *Magyar Nyelv* **96/4**:423–426.
- Tóth, Ildikó 2000. VA and VÁN participles in Hungarian. In Gábor Alberti – István Kenesei (szerk.) *Approaches to Hungarian 7. Papers from the Pécs Conference*. Szeged: JATEPress. 239–256.
- Varga Mónika 2015. A határozói igenév és az igei állítmány viszonyáról boszorkányperekben. *Magyar Nyelv* **111/1**:54–67.
doi:10.18349/MagyarNyelv.2015.1.54.
- Varga Mónika 2017a. Feltételes jelentéstartalmú mondszerkezetek alakulásáról középmagyar szövegekben. In É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.) *Nyelvelmélet és diakrónia 3*. Budapest, Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar. 137–162.
- Varga Mónika 2017b. „Nem szólhatván, az Úristent segítségül hívta” – A fonák okság kifejezéséről középmagyar szövegekben. *Magyar Nyelv* **113/1**:59–74.
doi:10.18349/MagyarNyelv.2017.1.59.
- Varga Mónika 2019a. Feltételes jelentéstartalmú határozói igeneves szerkezetek történeti–társadalmi kontextusáról. *Nyelvtudományi Közlemények* **115**:149–172. doi:10.15776/NyK/2019.115.5.
- Varga Mónika 2019b. *Középmagyar kori világi szövegek nyelvtörténeti vizsgálata, különös tekintettel a szövegtani és pragmatikai sajátosságokra*. Doktori értekezés. Budapest.
- Varga Mónika 2020. Következmény, okság és szintaktikai variánsok a középmagyar kortól napjainkig – *ezzel tanúsítva az innovációt(?)*. In Balogné Bérces Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.) *Nyelvelmélet és diakrónia 4.*. Budapest, Piliscsaba: PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék, Magyar Nyelvészeti Tanszék. Megjelenés alatt.

A szerzőről

Varga Mónika az MTA Nyelvtudományi Intézet tudományos segédmunkatársa. Kutatási területe a magyar nyelvtörténet (szövegnyelvészet, mondattan, morfológia), valamint a történeti pragmatika. Részt vesz a Történeti magánéleti korpusz építésének munkálataiban.

Elérhetősége: varga.monika@nytud.hu